

Vad händer sen?

Vilka faktorer påverkar möjligheterna för en elev med utvecklingsstörning att förverkliga sina framtidsdrömmar?

Johan Axelsson, Johanna Edmark

Lärarhögskolan i Stockholm
Institutionen för individ, omvärld och lärande

Examensarbete 10 p
Specialpedagogik
Professionellt lärarskap (20 p)
Vårterminen 2007
Examinator: Ann-Christine Kjellman

Sammanfattning

Syftet med studien är att ta reda på vad en ungdom med utvecklingsstörning har för drömmar efter avslutad skolgång. Syftet är också att kartlägga vilka omkringliggande faktorer på olika nivåer som påverkar elevens möjligheter till att förverkliga sina drömmar. Vi redogör och diskuterar vilka individuella möjligheter och hinder som finns, vi tar även upp närmiljöns och samhällets betydelse.

Vi har genomfört kvalitativa intervjuer med en elev, dennes lärare samt yrkesvalsläraren på en gymnasiesärskola. För att få en vidgad syn på elevens situation har vi även genomfört observationer.

Eleven berättar för oss om sina drömmar och visioner inför sin framtid. Vi diskuterar dessa drömmar med såväl läraren som yrkesvalsläraren. Genom dessa diskussioner samt den litteratur och forskning vi tagit del av, finner vi både möjligheter och hinder för eleven att förverkliga sina drömmar. De möjligheter vi ser för eleven är bland andra hans självförtroende, skolans förhållningssätt, familjens stöd, lagar och rättigheter som finns i samhället. De hinder som finns är elevens grad av utvecklingsstörning, kommunens begränsade utbud av sysselsättning och att lagar och konventioner inte efterföljs såsom de borde.

Nyckelord

delaktighet, funktionshinder, gymnasiesärskolan, utvecklingsstörning

1. INLEDNING	3
2. BAKGRUND	3
2.1 Definition av begrepp	3
2.1.1 Utvecklingsstörning	3
2.1.2. Delaktighet	4
2.2. Utvecklingsekologi.....	4
2.2.1. Den ekologiska modellen	4
2.3. ICF	5
2.4. Situationen kring en person med utvecklingsstörning.....	6
2.4.1. Mikrosystem	6
2.4.2. Mesosystem	8
2.4.3. Exosystem.....	8
2.4.4. Makrosystem.....	9
2.4.5. Individuella perspektivet – fenomenologiska perspektivet.....	11
2.4.6. Biologiskt/medicinskt perspektiv	12
2.5. Livskvalitet	13
2.5.1. Hedonismen	13
2.5.2. Önskeuppfyllelsesteorin.....	13
2.5.3. Den objektivistiska pluralismen.....	13
3.SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	14
3.1. Syfte	14
3.2. Frågeställningar.....	14
4. METOD.....	14
4.1. Val av metod.....	14
4.2. Urval	15
4.3. Genomförande.....	16
4.3.1. Tillträde till fältet	16
4.3.2. Observation.....	16
4.3.3. Intervjuer	16
4.3.4. Bearbetning av materialet	17
4.4. Validitet reliabilitet	18
4.5. Etiska aspekter	18
5. RESULTAT	19
5.1. Intervju med elev	20
5.2. Intervju med lärare	20
5.3. Intervju med yrkesvalslärare	21
5.4. Observation	23
6. DISKUSSION	24
6.1. Individ	24
6.2. Närmiljöer	25
6.2.1. Familj.....	25
6.2.2. Hem och skola	26

6.2.3. Skola	26
6.3. Samhälle.....	27
6.3.1. LSS	27
6.3.2. Salamancadeklarationen	28
6.3.3. Historia	28
6.4. Livskvalitet	29
6.4.1. Hedonismen.....	29
6.4.2. Önskeuppfyllelseteorin.....	29
6.4.3. Den objektivistiska pluralismen.....	29
6.4.4. Sammanfattning av livskvalitet.....	30
7. SLUTDISKUSSION	30
8. REFERENSER	34

1. INLEDNING

Vi har båda tidigare läst inriktningen specialpedagogik och kommunikation 40 poäng på lärarprogrammet. Under den inriktningen väcktes vårt intresse för frågor som rör delaktighet för barn och unga med funktionshinder. Frågor som väcktes var hur dessa personers framtid kommer att se ut, om de har möjlighet att delta i samhällslivet på samma villkor som andra, samt vilka möjligheter de har att förverkliga sina drömmar och framtidsvisioner?

Med dessa frågor i åtanke kontaktade vi en gymnasiesärskola där vi intervjuade en elev med Downs syndrom som nu går sitt sista år. För att fördjupa oss i hans situation valde vi också att intervjua hans lärare och yrkesvalslärare samt att observera hans situation på skolan. Vi har sedan försökt kartlägga vilka omkringliggande faktorer som kan påverka elevens framtidsmöjligheter.

Vi kommer båda att arbeta mot yngre åldrar inom särskolan, men vill undersöka gymnasiesärskoleelevernas möjligheter för att på så sätt få en uppfattning om hur våra kommande elevers framtid kan se ut.

Vi kommer i bakgrunden att presentera teorier, tidigare forskning, historik som alla direkt eller indirekt berör vårt ämne. Sedan presenteras vårt syfte och våra frågeställningar därefter följer ett metodavsnitt. I den efterföljande resultatdelen presenteras våra intervjuer och observationer. Slutligen kommer diskussionsdelen där vi diskuterar det resultat vi fått fram kopplat till bakgrundsdelen.

2. BAKGRUND

2.1 Definition av begrepp

Inledningsvis ska vi definiera olika begrepp som kommer att beröras i vår uppsats.

2.1.1 Utvecklingsstörning

Begreppet utvecklingsstörning innefattar många olika dimensioner och kan ses som en kognitiv funktionsnedsättning som påverkas av omgivningsfaktorer och personliga faktorer (Socialstyrelsen, 2003).

Nationalencyklopedin definierar utvecklingsstörning:

”begåvningsmässigt funktionshinder som uppstår under utvecklingsperioden, dvs. före 16 års ålder, och är av sådan omfattning att en person behöver särskilt stöd av samhället. Ofta beror funktionsnedsättningen på ärftlig disposition eller hjärnskador.” (NE, 2007)

Förnyelse och omformulering av begreppet görs ständigt för att förhindra exkludering. Begreppet utvecklingsstörd hör hemma i dagens kontext men kommer enligt Blomberg (2006) troligtvis ersättas med andra begrepp i framtiden.

I vår uppsats kommer vi att använda oss av begreppet person med utvecklingsstörning eller funktionshindrad och avser då det ovan beskrivna.

I viss litteratur som vi har läst använder författarna begrepp som vi anser förlegade. I vissa fall har vi då ändrat begreppen men i vissa fall inte.

2.1.2. Delaktighet

Delaktighet är en persons engagemang i en livssituation (Socialstyrelsen, 2003).

2.2. Utvecklingsekologi

För att se på elevens möjligheter till att påverka sin egen framtid kommer vi att använda oss av den amerikanske utvecklingspsykologen Urie Bronfenbrenners (1979) teoretiska perspektiv som han kallar *the Ecology of Human Development*. På svenska översätter man det *utvecklingsekologi* och Andersson (1990) beskriver detta i sin bok med samma namn. Övergripande innebär det utvecklingsekologiska perspektivet att man ser människans utveckling som ett resultat av samspelet mellan individen själv och den omgivande miljön.

Bronfenbrenner (1979) betonar vikten av både de biologiska och de miljömässiga förutsättningarna för individens utveckling men han menar att det är främst interaktionen dem emellan som bör uppmärksammas och studeras. När han talar om de miljömässiga faktorerna menar han inte endast den omedelbara närmiljön kring individen utan även de miljöfaktorer som kan påverka individen på en mer övergripande nivå i exempelvis det samhälle individen lever i.

I samspeletsprocessen mellan individen och miljön sker en ömsesidig interaktion. Med detta menas att miljön verkar inte bara på individen utan individen kan också påverka delar av sin miljö. Andersson (1990) ger exempel på detta genom att beskriva den ömsesidiga interaktion som sker mellan nyblivna föräldrar och deras barn. Föräldrarna påverkar sitt barn genom att ge olika stimulans som leder till barnets utveckling. På liknande sätt påverkar barnet sina föräldrar i olika avseenden vilket bidrar till deras utveckling av föräldrarollen.

Bronfenbrenner betonar även det *fenomenologiska perspektivet*. Med detta menas att man ska ta hänsyn till individens upplevelse av sin situation. När man studerar en miljö menar Bronfenbrenner att det inte är relevant att endast ta hänsyn till de objektiva förhållandena kring individen utan även hur dessa upplevs av individen.

2.2.1. Den ekologiska modellen

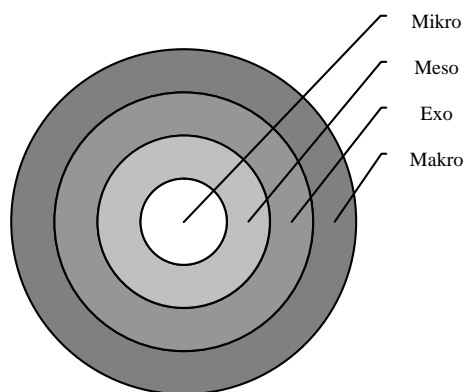
Bronfenbrenner (1979) beskriver den ekologiska miljön som en serie sammanhängande strukturer som inryms i varandra, ungefär som en rysk docka. Den innersta kärnan består av individen och dess omedelbara närmiljö. I denna närmiljö ingår exempelvis familjen, och skolan och de olika miljöer barnet befinner sig i sin vardag. Mellan individen och de olika enheterna som ingår i dens närmiljö utvecklas ett nätverk av relationer som påverkar individen. Detta nätverk kallar Bronfenbrenner för system, och det system som utvecklas mellan individen och dess närmiljöer kallar han för *mikrosystem*.

De olika mikrosystemen som utvecklas i individens närhet är på olika sätt beroende av varandra och de relationer som utvecklas dem emellan påverkar individens utveckling.

Andersson (1990) ger exempel på detta genom att beskriva hur ett barns skolprestationer är beroende av både vad som sker i skolan och vad som sker i hemmet i form av stöd och uppmuntran eller avsaknad av detta. Även de kontakter som sker mellan hem och skola påverkar individens utveckling. Relationer mellan olika närmiljöer bildar också ett system och detta system kallar Bronfenbrenner för *mesosystem*.

Även utanför de miljöer som barnet har direkt kontakt med finns faktorer som genom påverkan av andra än barnet, indirekt leder till konsekvenser för barnets utveckling. Sådana faktorer kan exempelvis vara kommunens struktur och utbud av stöd till familjer. Detta stöd är främst riktat direkt till föräldrarna men ger indirekt konsekvenser för barnet. Även dessa faktorer bildar system som kallas för *exosystem*.

Ytterst i den utvecklingsekologiska modellen finns något som kallas för *makrosystem*. Faktorer som påverkar individen på denna nivå är beroende av de mer övergripande ideologiska, ekonomiska, historiska och politiska värderingar och förhållanden som finns i den kultur individen lever i.

Bronfenbrenners utvecklingsekologiska modell. (Vår tolkning)

2.3. ICF

Ett sätt att se på en individs möjligheter till delaktighet är att använda sig av ICF. ICF står för *International Classification of Functioning, Disability and Health*, som på svenska översätts *klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa* (Socialstyrelsen, 2003). ICF är ett internationellt klassifikationssystem som Världshälsoorganisationen antog 2001. Syftet med ICF är att få ett samlat och standardiserat språk för att beskriva mänskliga funktionstillstånd och funktionshinder. Genom ICF försöker man kartlägga en individs situation utifrån olika perspektiv för att på så sätt få syn på vad som på olika nivåer kan påverka individens förutsättningar för delaktighet, utveckling och lärande. Genom ICF ser man på ett funktionstillstånd genom att kombinera det biologiska/medicinska, sociala och individuella perspektiven (Björck-Åkesson & Granlund, 2004). Man utgår alltid från en aktivitet och undersöker hur individens möjligheter till delaktighet ser ut utifrån de olika perspektiven.

Det biologiska eller medicinska perspektivet betraktar ett funktionshinder som ett hälsotillstånd eller diagnos hos individen och genom det perspektivet kan man kartlägga vad individen har för förutsättningar till delaktighet utifrån sitt funktionshinder.

Det sociala perspektivet fokuserar på omgivningsfaktorerna kring individen och hur dessa verkar för eller emot delaktighet. Omgivningsfaktorerna i ICF beskriver miljöfaktorerna både sociala och fysiska (Björck-Åkesson & Granlund, 2004). De sociala omgivningsfaktorerna kan exempelvis handla om det sociala nätverket som är uppbyggt kring en individ samt hur miljön kring individen är utformad.

Det individuella perspektivet tar fasta på de personliga egenskaper och den unika bakgrund som individen har. Inom ICF fokuserar man även på individens egen bedömning av sin upplevelse till delaktighet (Björck-Åkesson & Granlund, 2004)

ICF beskriver i första hand vilka möjligheter individen har istället för att lägga fokus på hinder och det avvikande (Björck-Åkesson & Granlund, 2004).

2.4. Situationen kring en person med utvecklingsstörning

Bronfenbrenners utvecklingsekologiska modell stämmer i många avseenden överens med klassifikationssystemet ICF anser vi. Båda modellerna syftar till att se hur interaktionen mellan olika perspektiv påverkar individens situation. Båda betonar samspelsprocessen mellan individen, dess miljö och de personer som finns i närmiljön. Utvecklingsekologin och ICF tar båda hänsyn till individens egen upplevelse av sin situation. ICF gör detta inom det individuella perspektivet och Bronfenbrenner genom att betona det fenomenologiska perspektivet. Både Bronfenbrenner och ICF ser även till faktorer som kan påverka individen mer indirekt på en övergripande nivå.

Situationen kring en person med utvecklingsstörning kan skilja sig från en person utan utvecklingsstörning. Vi ska nedan kartlägga faktorer som kan påverka situationen för en individ med utvecklingsstörning. I kartläggningen kommer vi främst att utgå från Bronfenbrenners utvecklingsekologiska teorier. Vi kommer även att komplettera vår kartläggning genom att använda oss av ICF.

De olika nivåerna i den utvecklingsekologiska modellen genomsyrar ofta varandra och kan vara svåra att särskilja. Syftet med Bronfenbrenners teori är just att påvisa hur allt hänger samman och påverkas av varandra. Vi ska trots detta nedan försöka konkretisera de olika nivåerna i den utvecklingsekologiska modellen och i och med detta särskilja dem från varandra.

2.4.1. Mikrosystem

Med utvecklingsekologins mikrosystem menar man det nätverk av relationer som ingår i individens närmiljö och hur dessa påverkar individen. I det sociala nätverket kring en individ med utvecklingsstörning kommer vi främst att fokusera på familjen och skolan.

2.4.1.1. Familjen

Arvidsson (1997) gör en jämförande studie mellan familjer med och utan barn med Downs syndrom för att få en uppfattning om i vilka avseenden familjer med barn med Downs syndrom lever under andra villkor än andra familjer. Studien visar att familjer med barn med Downs syndrom inte upplever att de får det stöd de är i behov av från samhället eller från anhöriga. Detta faktum upplevdes inte på samma sätt bland övriga familjer.

Studien visar också att familjerna med barn med Downs syndrom upplever att det är en stor skillnad mellan en familjs lagstadgade rättigheter och deras möjligheter att utnyttja dem. Att ha ett barn med Downs syndrom är enligt studien förknippat med en ständig kamp att få tillgång till det stöd man har rätt till.

Gustavsson (1995) skriver i sin studie *Samhällsideal och föräldraansvar* om vad det kan innebära att ha ett barn med utvecklingsstörning. Han beskriver föräldraskapet till ett barn med utvecklingsstörning som en livslång konflikt mellan barnets behov av omsorg och de yttre krav som föräldrarna har i sitt eget liv. Han menar att ett grundläggande ideal som finns i vår kultur och vårt samhälle är att det är alla föräldrars plikt att ta hand om sina barn. Detta oavsett vilket stöd barnet är i behov av. Övriga förväntningar samhället har på föräldrarna är bl.a. att de ska skaffa sig en utbildning, hävda sig på arbetsmarknaden, vara en god maka eller make samt att ta hand om övriga barn inom familjen osv. Gustavsson menar att det är när föräldrarna försöker leva upp till dessa båda konkurrerande krav som de hamnar i en olöslig konflikt.

Vidare skriver Gustavsson att vår självrespekt bygger till en viss del på hur andra människor ser på oss och det positiva eller negativa gensvar de förmedlar. Även hur vi själva bedömer hur vi lyckats leva upp till de normer och värderingar vi anser som riktiga påverkar vår självrespekt menar Gustavsson. En förälder till ett barn med utvecklingsstörning har svårt att leva upp till vissa krav som samhället ställer och uppmärksammas om detta genom det gensvar omgivningen förmedlar och de krav man ställer på sig själv. Detta misslyckande menar Gustavsson kan bli svårt för föräldrarna att hantera och hotar föräldrarnas självrespekt vilket i förlängningen kan få svåra konsekvenser för hela familjesituationen.

2.4.1.2. Skolan

I en artikel i Att undervisa (1994) beskriver Anna Jonsson arbetssättet i gymnasiesärskolan. I artikeln nämns att det är viktigt som personal på gymnasiesärskolan att veta att handikappet hos eleven inte är en egenskap hos eleven utan ett förhållande mellan utvecklingsstörningsstörningen och den omgivande miljön. Jonsson skriver fortsättningsvis i artikeln att det inom gymnasiesärskolan oftast arbetar olika kategorier av personal. Hon menar att det är av stort värde att tillvarata den samlade kompetensen för att på så sätt kunna komplettera varandra. För att detta ska fungera krävs att alla de som jobbar i skolan har en uppfattning om sin egen kompetens samt att man är lyhörd för arbetskamraternas kompetens. Jonsson skriver att det är viktigt med en samverkan och helhetssyn inom gymnasiesärskolan. Med det menar hon att man inom skolan ska kunna arbeta tillsammans mot gemensamma mål samt kunna samverka med den målgrupp som skolan riktar sig mot.

I läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) där gymnasiesärskolan ingår kan man läsa om skolans ansvar. Där står bland annat att skolan skall särskilt sträva mot att varje elev i gymnasiesärskolan

- är medveten om sig själv som person och om sina förutsättningar och möjligheter.
- kan ge uttryck för erfarenheter, tankar och känslor

Det står även att skolans uppdrag är att bland annat förbereda eleven för livet efter skolan.

2.4.2. Mesosystem

Inom mesosystemet tar Bronfenbrenner fasta på de relationer som sker mellan olika närmiljöer. Vi kommer här att beskriva den relation som kan ske mellan föräldrar till ett barn med utvecklingsstörning och skolan.

Börjesson & Palmald (2005) beskriver den kontakt som kan ske mellan en förälder till ett barn i behov av särskilt stöd och experterna som ska utforma detta stöd. De beskriver hur den kompetente föräldern bör vara. Författarna skriver att man som förälder måste vara mottaglig för expertisens problemdefinition av barnets situation samt för de åtgärder experterna planerar för barnet. Men samtidigt som föräldern ska ha respekt för expertens kunskap får hjälpsökandet inte urarta till en osjälvständighet menar författarna.

Duckworth & Kostell (1999) beskriver samspelet mellan skolan och föräldrar till barn i behov av särskilt stöd. De skriver att det är viktigt att läraren objektivt lyssnar på vad föräldrarna har att säga om sitt barns situation. Det mest fördelaktiga för föräldrar är när de bemöts med uppmuntran i sitt föräldraskap samt får sanningsenlig information rörande sitt barn menar författarna.

Enligt Utholm (2003) kan samarbetet mellan föräldrar och skola innebära svårigheter eftersom man uppfattar barnet/eleven olika. Utholm anser att det gäller för personal och föräldrar att finna en samarbetsform där det finns en ömsesidig respekt för varandras uppgifter och synsätt.

2.4.3. Exosystem

Utanför de miljöer som individen har direkt kontakt med finns faktorer som genom påverkan av andra än barnet indirekt leder till konsekvenser för barnets utveckling. Sådana kan vara kommunens struktur och utbud av stöd till familjer. Nedan kommer vi att presentera LSS.

2.4.3.1. LSS

LSS står för *Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade* och trädde i kraft 1 januari 1994. Målsättningen för LSS är att

”främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som tillhör lagens personkrets. Målet skall vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra”. (Everitt 2005, s. 8)

Lagstiftningen omfattar tre personkretsar och personer med utvecklingsstörning tillhör dessa (Everitt 2005). I LSS finns tio rättigheter som omfattas av lagstiftningen. Dessa rättigheter rör

bland annat rådgivning och personligt stöd, boende och daglig verksamhet. Insatser enligt LSS ska vara grundade på

”respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde skall i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över de insatser som ges” (Everitt 2005, s.20).

Enligt Utholm (2003) utformas de insatser som ges huvudsakligen på kommunal nivå. De flesta kommuner har en LSS-handläggare som familjen får vända sig till för att söka insatser. Det är alltid familjen som begär den insats som behövs. Om ett avslag ges på familjens begäran innebär LSS att man har rätt att överklaga beslutet.

2.4.4. Makrosystem

Ytterst i den utvecklingssekologiska modellen finns makrosystemet. Faktorer som påverkar individen på denna nivå är beroende av de mer övergripande ideologiska, ekonomiska, historiska och politiska förhållande som finns i den kultur vi lever i. Nedan kommer vi att beskriva hur situationen för individer med utvecklingsstörning har sett ut ur ett historiskt perspektiv och visa ett utdrag ur en aktuell internationell konvention som upprättats för funktionshindrades rättigheter. Vi kommer även att redogöra för Salamancadeklarationen.

2.4.4.1. Historisk återblick

Innehållsmässigt har den historia som skrivits till största del handlat om kungar och överheten, delvis om det arbetande folket, men den har sällan handlat om de avvikande och de funktionshindrade (Mallander & Tideman, 2004).

År 1869 grundades föreningen för Sinnesslöa Barns Vård, det var då ordet sinnesslö började användas i svenska språket (Förhammar, 2004). Ordet sinnesslö användes bl.a. i anslutning till det anstaltsväsen som utvecklades i slutet av 1800-talet. Ordet blev också den term som användes i politiska sammanhang. Gruppen sinnesslöa delades senare in i bildbara och obildbara sinnesslöa. De sinnesslöa hade tidigare kallats idioter. Dessa ord användes parallellt under en period eftersom beteckningen sinnesslö inte helt slog igenom. Efter andra världskriget började uttrycket psykiskt efterbliven användas, senare förståndshandikappad. Parallella termer som användes var begåvningshandikapp och utvecklingsstörd. Idag används beteckningen person med utvecklingsstörning.

Synen på funktionshindrade har förändrats under historiens gång. Till en början sågs inte personer med funktionshinder som en särskild grupp med specifika karakteristika. Senare har olika funktionshinder synliggjorts.

Söder (2003) skriver att man i den svenska utvecklingen av omsorger för personer med utvecklingsstörning i stora drag kan tala om två traditioner: den pedagogiska och den medicinska. I Sverige har den pedagogiska traditionen sina rötter i de insatser som gjordes för utvecklingsstörda barn under slutet av 1800-talet. I slutet av 1860-talet tog man sig an en grupp ”sinnesslöa” på en särskild anstalt. Tidigare hade inte denna grupp framstått som en särskild kategori som krävde specifika åtgärder, men ändå varit föremål för olika typer av samhällsåtgärder. De fanns på fattighus och hospital, tillsammans med gamla, fysiskt handikappade och mentalsjuka etc. Motivet för inrättandet av anstalter för de sinnesslöa barnen var att de for illa i de olika miljöer de befann sig, vare sig det var i familjen eller inom fattigvården. Man ville rädda barnen från den onda och oförstående världen utanför, men man ville också åstadkomma något med de omhändertagna barnen. Enligt Söder (2003) så kallades

dessa anstalter för *uppfostringsanstalter för bildbara sinnesslöa barn*, med bildbara menas att de var mottagliga för pedagogisk påverkan. Med fostran, god hygien och särskilt anpassad undervisning skulle barnen växa till självständiga vuxna som senare skulle kunna leva ett självständigt liv ute i samhället.

Den medicinska traditionen blev allt starkare under 1900-talets första hälft, flera nya grupper uppmärksammades, de kallades ”obildbara”, ”svårskötta” och ”vanartade”, (Söder, 2003). Den pedagogiska traditionen hade varit relativt optimistisk vad gällde synen på barnen, medan den medicinska var påtagligt pessimistisk i sin syn. Man såg de utvecklingsstörda både som hopplösa fall och som en fara för samhället. Anstalter inrättades såväl för barn som för vuxna. I de steriliseringslagar som antogs underströks att det fanns ett behov att förhindra människor med utvecklingsstörning att fortplanta sig.

Efter andra världskriget uppstod en konfrontation mellan synsätten (Söder, 2003). Det pedagogiska synsättet vann åter mark i samband med att man 1944 införde lagstiftning om obligatorisk skolgång för ”bildbara sinnesslöa”. De ”obildbara” berördes inte av denna lagstiftning. En intensiv debatt började de två synsätten emellan, huruvida skolan skulle organiseras och hur man skulle göra med den övriga sinnesslövärderna. Den medicinska traditionen förespråkade centraliserade stora anstalter, merparten av de ”sinnesslöa” ansåg man vara ”hopplösa fall”. De pedagogiska förespråkarna menade att de bildbara ”sinnesslöa” var mottagliga för undervisning, en tillrättalagd sådan och att det därför inte var en medicinsk utan pedagogisk fråga.

Genom att särskolan blev obligatorisk 1944, ledde detta till att barn även från medel- och överklassen skrevs in, tidigare hade det mestadels varit barn från arbetarklassen som skrivits in på anstalterna. Föräldrarna från medel- och överklassen hade andra resurser att göra sina röster hörda angående barnens rättigheter enligt Söder (2003). Många av föräldrarna kom från samma förhållanden och yrken som politikerna och tjänstemännen som arbetade med dessa frågor. 1956 startade FUB, riksförbundet för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna föreningen startades för att förbättra de utvecklingsstördas möjligheter, men inte enbart. Man anordnade egna aktiviteter, såsom semesterresor, skolskjutsar och förskolor. Något som man också enligt Söder (2003) gjorde var att belysa frågor som rörde sysselsättning för personer med utvecklingsstörning, något som dittills hade försummats både för de som bodde på anstalt och hemma. Föreningen gjorde också påtryckningar för att de gravt utvecklingsstörda, de som tidigare hade kallats ”obildbara sinnesslöa” skulle få rätt till undervisning. 1968 fick även dessa elever skolplikt.

Söder (2003) beskriver hur situationen för personer med utvecklingsstörning har sett ut i Sverige de senaste århundradena. Växlingar i synen på personer med utvecklingsstörning, förbättringar som senare har förbytts till försämringar och vice versa.

2.4.4.2. Funktionshindrades rättigheter

Sverige har mycket aktivt medverkat i FN:s arbete att förhandla fram en konvention som ska bidra till att personer med funktionshinder ska kunna åtnjuta de mänskliga rättigheterna. Efter fem års aktiva förhandlingar kunde alla medlemsländer i slutet av augusti 2006 enas om innehållet i en sådan konvention och den 13:e december antogs *konventionen om funktionshindrades rättigheter* av FN:s generalförsamling (Regeringskansliet, 2007).

Den 30:e april 2007 undertecknade Sveriges Äldre- och folkhälsominister Maria Larsson konventionen i FN:s generalförsamling (Regeringskansliet, 2007)

Här nedan följer två citat ur konventionen som belyser några av de rättigheter en person med funktionshinder har vad gäller arbete:

“States Parties recognize the right of persons with disabilities to work, on an equal basis with others; this includes the right to the opportunity to gain a living by work freely chosen or accepted in a labour market and work environment that is open inclusive and accessible to persons with disabilities”
(Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Article 27: Work and employment, UN 2006)

“Promote employment opportunities and career advancement for persons with disabilities in the labour market, as well as assistance in finding, obtaining, maintaining and returning to employment”
(Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Article 27: Work and employment, UN 2006)

Citaten visar att även personer med funktionshinder ska ha rätt till att arbeta och att få det stöd som krävs för att få ett sådant.

2.4.4.3. Salamancadeklarationen

Salamancadeklarationen från 1994 utgår från FN:s deklarerationer och standardregler. Salamancadeklarationen säger att alla barn och ungdomar har rätt till undervisning och att barn och unga i behov av särskilt stöd skall ha tillgång till den vanliga skolan. Deklarationen uppmanar både regeringar och världssamfundet att underlätta inkluderande undervisning.

Den vägledande princip som ligger till grund för Salamancadeklarationen är att

”skolorna skall ge plats för alla barn, utan hänsyn till deras fysiska, intellektuella, sociala, emotionella, språkliga eller andra förutsättningar” (Salamancadeklarationen, s.22)

Deklarationen talar om en integrerad skola och avser då en skola där alla barns olika behov kan tillgodoses. Fördelen med sådana skolor är att den kan erbjuda undervisning av hög kvalitet till alla barn. Inrättandet av sådana skolor är också ett

”avgörande steg när det gäller att försöka ändra diskriminerade attityder, att skapa en välkomnande närmiljö och att utveckla ett integrerat samhälle” (Salamancadeklarationen, s.22)

2.4.5. Individuella perspektivet – fenomenologiska perspektivet

Både ICF och Bronfenbrenner tar fasta på individens egen upplevelse av en situation. ICF gör det inom det individuella perspektivet och Bronfenbrenner genom att betona vikten av det fenomenologiska perspektivet. Nedan ska vi presentera några studier som visar på självuppfattningen hos individer med utvecklingsstörning och hur den utvecklas i samspel med andra.

Lagerheim (1988) har arbetat inom barnpsykiatri och barnhabilitering och skriver om sina tankar och erfarenheter kring barn med utvecklingsstörning och deras utveckling. Hon menar att utvecklingsstörningen kan ge brister i barnets utvecklande av självförtroende och identitet vilket i sin tur medför svårigheter för en normal frigörelseprocess. Svårigheter till att utvecklas till en självständig människa gör barnet ofta ängsligt menar Lagerheim (1988).

Det kan vara svårt att frigöra sig när man är beroende av föräldrarnas eller vårdarens omsorg. Lagerheim menar att det finns en risk för överbeskydd eftersom föräldrarna har svårt att låta sina barn med funktionshinder frigöra sig och ta eget ansvar. Detta handlar ofta om föräldrarnas egen oro och ångest över hur det ska gå för barnet.

Ett barn med utvecklingsstörning behöver inte bara beskydd utan också hjälp att strukturera tillvaron, hjälp att använda sina sinnen, sitt minne och sitt förstånd, känna sig tryggt och råda över sig självt (Lagerheim, 1988).

Lagerheim skriver att barn med utvecklingsstörning lätt får en självuppfattning som innebär att man betraktar sig själv som inkompetent. Hon menar att personer med utvecklingsstörning ofta säger att de inte kan men att detta ofta handlar om en känsla av osäkerhet.

Göransson (1995) studerade interpersonellt samspel i särskolan och fann att skolbarn med utvecklingsstörning har en mer negativ inställning och tilltro till sin egen förmåga och en mindre positiv självbild än skolbarn utan utvecklingsstörning. Studien visar att de värderingar, attityder och det mottagande som dessa personer med utvecklingsstörning får från sin omgivning påverkar deras självbild. Göranssons studie visar att självuppfattningen hos dessa skolbarn utvecklas genom att individen tar över andras attityder, till en början endast i vissa situationer, senare på ett mer generellt plan.

Brodin (1997) har gjort en studie som hon kallar *Självuppfattning hos personer med utvecklingsstörning*. Där har hon genom intervjuer med personer med utvecklingsstörning försökt ta reda på deras uppfattning om sig själva. Studien visar att deltagarna ofta har en vag och negativ självuppfattning. När det gäller kunskapen om den egna förmågan verkar många av deltagarna ha dålig uppfattning över vad de klarar av och vilka begränsningar de har på grund av sitt funktionshinder. Brodin skriver att vissa upplever att de kan allt vilket medför att de ibland har orealistiska förväntningar på sin egen förmåga. Samtidigt visar studien att de flesta som deltog i studien är rädda för att pröva att göra saker som de inte är säkra på att de klarar av, dvs. de är rädda att misslyckas vilket tyder på att de har en dålig självkänsla. Studien visar också att de attityder och värderingar som finns hos personer i närmiljön avspeglas också i den bild de har av sig själva.

2.4.6. Biologiskt/medicinskt perspektiv

När ICF klassificerar ett funktionshinder tar de även fasta på det biologiska/ medicinska perspektivet. Genom detta perspektiv ser man funktionshindret som ett hälsotillstånd eller diagnos. Den elev vi har fokuserat på i vår fallstudie har Downs syndrom och därför kommer vi nedan att kort beskriva detta funktionshinder utifrån det medicinska perspektivet.

Downs syndrom är en av de vanligaste orsakerna till psykisk utvecklingsstörning (Zetterström, 1998). Barn och vuxna med Downs syndrom utgör ca 10 procent av personer med utvecklingsstörning. Downs syndrom beror på en kromosomavvikelse. Graden av utvecklingsstörning varierar hos personer med Downs syndrom, den varierar mellan måttlig och lätt. Personer med Downs syndrom åldras tidigare än genomsnittligt (Zetterström, 1998). Vanligt hos personer med utvecklingsstörning är att korttidsminnet är begränsat, detta medför att det blir en mer begränsad del av verkligheten de kan "ta in" (Utholm, 2003). Spännvidden

mellan barn med utvecklingsstörnings sätt att utvecklas är mycket större än för normalbegåvade barn. Barn i allmänhet lär sig exempelvis gå mellan åtta och arton månader. Det finns barn med Downs syndrom som går vid fjorton månaders ålder men också barn med samma syndrom som går först vid fyra till fem års ålder. Likaså kan den verbala förmågan att uttrycka sig skilja väsentligt mellan olika individer med utvecklingstörning.

2.5. Livskvalitet

Resultat från skilda studier visar att personer med utvecklingsstörning har små eller begränsade möjligheter att kunna påverka sitt liv och sin vardag (Brodin & Renblad 1999, Jarhag 1993). Att ha möjligheter till inflytande och delaktighet är av betydelse för människor och deras upplevelse av *livskvalitet* menar Renblad (2001). Vi ska i det följande gå in närmare på olika teorier kring livskvalitet.

Brülde (2003) presenterar de vanligaste teorierna om vad livskvalitet är, alltså vad som gör ett liv bra för den som lever det. Han beskriver tre huvudteorier inom detta område; *hedonismen*, *önskeuppfyllelseteorin* och den *objektivistiska pluralismen*. Dessa tre teorier ska vi nedan kort presentera.

2.5.1. Hedonismen

Enligt den hedonistiska teorin är en persons livskvalitet helt beroende av hur hon mår. Att ha det bra är detsamma som att må bra och att ha ett dåligt liv är det samma som att må dåligt (Brülde, 2003). Det som avgör om något har positivt eller negativt värde för en person är personens egen upplevelse av situationen. Hur personen har det i yttre mening har alltså ingen direkt påverkan på livskvaliteten.

Hedonismen hävdar att det enda som är finalt bra för en person är behagliga upplevelser och det enda som är finalt dåligt för en person är lidande eller obehagliga upplevelser (Brülde, 2003).

2.5.2. Önskeuppfyllelseteorin

Enligt önskeuppfyllelseteorin är en persons livskvalitet beroende av i vilken utsträckning hon har det liv hon själv vill ha. Den centrala tanken inom teorin är att det enda som kan ha positivt finalt värde för en person är att hon får sina önskningar uppfyllda (Brülde, 2003). Om hennes önskningar inte går i uppfyllelse innebär detta inte att det blir finalt dåligt för personen. Vad som är dåligt för en person är inte att hon inte får det som hon vill ha, utan snarare att hon får det som hon inte vill ha.

Önskeuppfyllelseteorin tar inte hänsyn till om en persons önskan objektivt uppfattas som en god eller mindre bra önskan (Brülde, 2003).

2.5.3. Den objektivistiska pluralismen

Den tredje typen av livskvalitetsteori som Brülde (2003) beskriver är den objektivistiska pluralismen. Enligt denna teori finns det ett flertal olika saker som är finalt bra och dåliga för oss, och detta oavsett vad vi själva vill och inte vill. Exempel på sådana objektiva värden är meningsfull verksamhet, personlig utveckling, intima relationer till andra. En persons

livskvalitet är enligt denna teori beroende av i vilken utsträckning dessa värden finns närvarande i personens liv.

Teorin bygger på två utmärkande egenskaper: den är pluralistiska och objektivistiska. Att teorin är pluralistisk innebär att den menar att det finns ett flertal olika saker som har finalt värde för oss. Att teorin är objektivistisk innebär att den anser att det finns objektiva värden, dvs. saker som är bra för oss även om vi inte vill ha dessa saker (Brülde, 2003).

3.SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

3.1. Syfte

Syftet med studien är att ta reda på hur möjligheterna ser ut för en gymnasiesärskoleelev efter avslutad skolgång. Vi vill utgå från elevens egna drömmar och tankar inför framtiden. Vi vill också se vilka faktorer som påverkar denne elevs möjligheter att förverkliga sina önskningar. Vi kommer att undersöka vilka individuella möjligheter och hinder som finns, vi kommer även att ta upp närmiljöns och samhällets betydelse.

3.2. Frågeställningar

- Vad har *en* ungdom med utvecklingsstörning för tankar kring sin framtid? Drömmar? Visioner?
- Vad påverkar en ungdom med utvecklingsstörnings möjligheter till att förverkliga sina drömmar och visioner?

4. METOD

4.1. Val av metod

För att försöka nå förståelse för våra frågeställningar har vi valt att använda oss av en kvalitativ metod. Detta för att vi vill få syn på informanternas berättelse och tankar kring sin livssituation. Vid ett sådant sätt att angripa frågeställningen anser Trost (2005) att den kvalitativa metoden är rimlig.

Studien är en kvalitativ fallstudie där vi har valt att följa en elev. Merriam (1994) behandlar fallstudien som metod och skriver att forskaren väljer denna metod när de vill skaffa sig en djupgående insikt om en viss situation och hur de inblandade personerna tolkar den. Metoden fokuserar på process, förståelse och tolkning av en viss företeelse, situation eller person. I fallstudien strävar man efter att förstå hur alla delar bildar en helhet. Man utgår från att världen inte är objektivt konstruerad utan att det finns många verkligheter. I fallstudien vill

man försöka förstå hur de inblandade personerna uppfattar världen utifrån sina egna sinnesintryck och i sitt unika samspel med andra människor (Merriam, 1994).

Forskarens roll i kvalitativa fallstudier är viktig. Det är den som är det främsta redskapet när det gäller insamling av materialet. Det är även forskaren som sedan analyserar och drar slutsatser av resultatet (Merriam, 1994).

I vår fallstudie kommer vi att utföra ett antal kvalitativa intervjuer. Vi kommer att intervjua en elev, dennes lärare samt yrkesvalsläraren på en gymnasiesärskola. För att vidga vårt perspektiv om elevens situation kommer vi även att observera eleven i dennes skolsituation. Merriam (1994) skriver att en fallstudie ofta innefattar både intervjuer och observationer. Genom detta tillvägagångssätt kan man göra sig bekant med en företeelse för att sedan kunna beskriva och tolka den.

4.2. Urval

I vår studie valde vi att vända oss till en kommunal gymnasiesärskola. I samråd med personal på skolan valde vi att koncentrera oss på en klass som läser på det individuella programmet med estetisk inriktning.

Urval av elev för vår fallstudie gjordes i samråd med läraren. Våra önskemål var att få intervjua en elev som var myndig, hade en god verbal förmåga samt frivilligt ville delta i studien. Vi valde att bara intervjua en elev eftersom vi var intresserade av att fördjupa oss i just *en* elevs specifika situation. Vi fann att Bronfenbrenners teorier lämpade sig väl i fördjupandet av en sådan.

För att vidga vårt perspektiv om elevens situation valde vi att genomföra intervjuer med såväl elevens klasslärare och yrkesvalsläraren på skolan. Att intervjua läraren valde vi för att få en bild av hur elevens situation ser ut på skolan. Vi ville också få en bild av hur läraren jobbar pedagogiskt med eleverna i klassen. Yrkesvalsläraren valde vi för att vi ser honom som en länk mellan skola och samhälle.

Vår studie skulle även kunna innefatta intervjuer med elevens föräldrar för att på så sätt få en vidgad syn på elevens situation. Vi valde att inte genomföra en sådan intervju för vi ansåg att det viktigt att förhålla oss till eleven som en självständig person.

Repstad (1999) förklarar skillnaden mellan informanter och respondenter. En informant är en person man intervjuar som har information om faktiska förhållanden inom det område man som forskare är intresserad av. Informanten kan ses som en extra observatör som kan delge information om andras uppfattningar och åsikter. En respondentintervju ger enligt Repstad (1999) mer direkt information om individens egna känslor, åsikter och uppfattning. De intervjuer vi genomför kommer att vara både informant- och respondentintervjuer. I vår rapport har vi valt att kalla våra intervjupersoner för informanter fast vi med detta menar både informanter och respondenter.

4.3. Genomförande

4.3.1. Tillträde till fältet

Genom en bekant som jobbar som assistent på skolan fick vi tips om att vända oss till den aktuella klassen. Vid vår första kontakt med klassläraren blev vi inbjudna som publik till en teaterföreställning som eleverna framförde. På samma gång passade vi på att göra en observation av eleverna och deras situation. Vid detta tillfälle fick vi möjlighet att få en överblick över vilka eleverna i klassen var. Efter föreställningen fick vi en pratstund med några av eleverna. På detta sätt skapades en positiv kontakt mellan oss och eleverna som vi ansåg kunde vara till fördel inför de kommande intervjuerna.

Andersson (2005) poängterar vikten av att skapa en positiv första kontakt och under detta tillfälle skapa en stämning som motiverar intervjupersonen att ställa upp. Han framhåller också vikten av att vara medveten om att personen som ska intervjuas inte har samma intresse av att intervjun ska genomföras som frågeställaren har. Vi upplevde inte att detta blev ett problem, snarare tvärtom. Eleverna var entusiastiska över vår närvaro och vi fick svårigheter med att begränsa informantantalet.

4.3.2. Observation

Innan vi utförde våra intervjuer valde vi att närvara på gymnasiesärskolan under en dag för att få en uppfattning om vilken miljö eleven och lärarna vistas i och hur en dag kan te sig. Repstad (1999) skriver att observationer är:

"studier av människor i syfte att se vilka situationer de naturligt möts i och hur de brukar uppföra sig i sådana situationer" (Repstad 1999, s. 23)

Observationen vi gjorde var en öppen observation. I en öppen observation berättar man att man är forskare, men Repstad (1999) skriver att man nödvändigtvis inte behöver berätta detaljer om vad man tittar efter eller vilka frågeställningar man har.

Vid våra observationer fick vi hjälp av en assistent på skolan som visade oss runt i skolans lokaler och berättade om den verksamhet som bedrivs. Eftersom assistenten var en bekant kändes rundvisningen avslappnad och informell vilket bidrog till att vi fick en naturlig introduktion till fältet. Vid rundvandringen fick vi tillfälle att ställa frågor om verksamheten som vi ansåg viktiga. Även den elev som vi senare skulle intervjuas visade oss runt på skolan och berättade utifrån sitt perspektiv om hur skolan fungerar. Vi fick även möjlighet att delta under lektioner i den klass där eleven går.

4.3.3. Intervjuer

För att försöka få svar på våra frågeställningar har vi valt att utföra ett antal kvalitativa intervjuer. Enligt Kvale (1997) har den kvalitativa forskningsintervjun som mål att:

"erhålla nyanserade beskrivningar av olika kvalitativa aspekter av den intervjuades livsvärld; den arbetar med ord, inte med siffror" (Kvale 1997, s. 36).

Trost (2005) skriver om standardisering när han beskriver olika typer av intervjuer. Med standard menar han avsaknad av variation i intervjun, alla frågor är desamma och situationen då frågorna ställs är densamma för alla intervjuade. Frågorna i en intervju med hög standardisering är exakt formulerade och ställs i exakt samma ordning till intervjupersonerna.

Vi har valt en låg grad av standardisering i våra intervjuer vilket betyder att det funnits stort utrymme för variationsmöjligheter. I en intervju med låg grad av standardisering kan man enligt Trost (2005) formulera sig efter den intervjuades språkbruk, ta frågorna i den ordning de passar och formulera följdfrågor beroende av de svar man får under intervjuens fortskridande.

Johansson & Svedner (2004) gör en liknande uppdelning mellan de två olika intervjutyperna. Den intervjuformen med större utrymme för variation menar författarna är bra att tillämpa om man vill få syn på intervjupersonens attityder, värderingar och förhållningssätt.

Andersson (2005) beskriver en intervjuform som han kallar för halvstrukturerade intervjuer. Med detta menas att man i förväg har bestämt vilka ämnesområden som skall behandlas i intervjun och vilken slags information man önskar. Man har i dessa halvstrukturerade intervjuer däremot inte bestämt de exakta formuleringarna av frågorna och inte heller i vilken ordning frågorna ska komma. Detta avgörs från intervju till intervju beroende på hur samtalet utvecklas.

Vi har använt oss av halvstrukturerade intervjuer där vi utgått från vissa teman som vi berört under intervjun. Vi har även haft våra frågeställningar i åtanke och styrt intervjuerna utifrån dessa. Även Bronfenbrenners utvecklingsekologiska modell och ICF:s olika nivåer har legat till grund för formulandet av frågorna. Se bilaga med intervjumall längst bak.

Vi valde att använda oss av bandspelare vid våra intervjuer. Repstad (1999) skriver om fördelar och nackdelar med att spela in en intervju på band. Om man får möjlighet att spela in informanten slipper intervjuaren anteckna och kan istället helt koncentrera sig på det som sägs under intervjun. Även det icke-verbala beteendet blir lättare att observera. Repstad (1999) skriver även att vissa informanter kan bli hämmade vid användandet av bandspelare.

Vi informerade våra informanter om att det var frivilligt att bli inspelade. Eleven valde att bli inspelad medan läraren och yrkesvalsläraren ville avstå. Eleven var positivt inställd till att få bli inspelad medan läraren och yrkesläraren inte kände sig bekväma med detta.

Vid intervjuerna med läraren och yrkesvalsläraren valde vi att båda anteckna under intervjuens gång. Vid intervjuens slut gick vi igenom våra minnesanteckningar och kompletterade där det fanns luckor.

Andersson (2005) skriver att valet av plats för intervjun är viktig. Han menar att man bör välja en plats där informanten känner sig trygg och säker. Det bör också vara en plats där man kan sitta ostört och där det inte finns för många saker som kan distrahera.

Vid våra intervjuer lät vi våra informanter själva välja plats för intervjun. Detta ledde till att intervjutillfällena blev avspända.

4.3.4. Bearbetning av materialet

När vi hade samlat in allt material i form av intervjuer och observationer, analyserade och tolkade vi vårt material. Trost (2005) skriver om denna process och menar att de tre stegen *samla in data*, *analysera* och *tolka* inte behöver komma i åtskild ordning utan griper in i varandra.

Från intervjuerna har vi dels inspelat material samt anteckningar och från våra observationer har vi anteckningar. Det inspelade materialet från intervjun har vi lyssnat igenom och

samtidigt skrivit ner sådant som är viktigt i förhållande till studiens syfte och intervjuens huvudteman. De anteckningar vi båda har fört under intervjuerna har vi sammanställt och även där försökt finna sådant som är relevant för studien. Liknande bearbetning sker även med våra observationsanteckningar.

För att tolka materialet har vi använt oss av våra teoretiska perspektiv som vi beskrivit i bakgrunden. I tolkandet av materialet har vi pendlat mellan att se helheten och de delar som bidrar till helheten av elevens situation. Detta tolkningsförfarande överensstämmer med det Merriam (1994) beskriver om fallstudier.

4.4. Validitet reliabilitet

Inre validitet handlar om frågan i vilken mån ens resultat överensstämmer med verkligheten, om resultatet fångar det som forskaren tror sig mäta (Merriam, 1994). Vi har använt oss av triangulering vid vår fallstudie. Med triangulering menas att man kombinerar olika metoder vilket ger ett bredare dataunderlag och en säkrare grund för tolkning (Repstad, 1999). I vår studie har vi använt oss av intervjuer och observationer. För att få en bredare uppfattning om elevens situation har vi även intervjuat personer runtomkring eleven som är insatta i hans situation.

Reliabilitet handlar om i vilken utsträckning ens resultat kan upprepas (Merriam, 1994). I studier där man vill nå kunskap om människors upplevelser, känslor och föreställningar kan reliabiliteten vara problematiska att värdera eftersom människans beteende inte är statistiskt utan föränderligt (Merriam, 1994). Merriam (1994) skriver att kvalitativ forskning inte syftar till att konstruera fasta lagar för människans beteende utan försöker snarare att beskriva världen utifrån hur de människor som lever i den uppfattar den. Eftersom det som sker kan tolkas på många olika sätt finns det inga fasta referenspunkter vi kan utgå ifrån för att upprepade gånger mäta en företeelse och på så sätt skapa en god reliabilitet. Merriam (1994) skriver att om man vill stärka reliabiliteten i sin kvalitativa forskning ska man klargöra vilka utgångspunkter och vilket teoretiskt perspektiv som styr undersökningen.

I vår studie har vi utgått från Bronfenbrenners utvecklingsekologiska teori och utifrån denna försökt förstå den situation eleven befinner sig i. Vi har även använt ICF som grund för vår tolkning och analys av materialet. Resultaten i vår studie blir inte generaliserbara för alla elever som går sitt sista år på gymnasiesärskolan, men vårt resultat kan användas till att medvetandegöra läsaren om dessa elevers situation.

4.5. Etiska aspekter

Hartman (2003) skriver om de etiska frågorna man som forskare bör ställa sig och utgår då från Vetenskapsrådets rekommendationer. Hartman (2003) skriver att:

”varje person i vårt land har grundläggande rättigheter som i forskningssammanhang innebär att man har rätt att skyddas mot skada, förödmjukelse, kränkande behandling och annat obehag” (Hartman 2003, s.128).

Detta ställer forskaren inför fyra allmänna huvudkrav i insamlandet av material:

- Öppenhet
- Självbestämmande för medverkan

- Konfidentiell behandling av forskningsmaterialet
- Autonomi beträffande forskningsmaterialets användande

Kravet på öppenhet innebär att man informerar de berörda om sin verksamhet och inhämtar samtycke från undersökningsdeltagarna (Hartman, 2003). När vi har tillfrågat våra informanter har vi informerat dem om vår uppsats syfte och innehåll och vad intervjuerna med respektive informant kommer att syfta till. Vi har upplyst eleven om att det han berättar kommer vi att diskutera med lärare och yrkesvalsläraren och eleven har gett sitt samtycke till detta.

Kravet på självbestämmande för medverkan innebär att undersökningsspersonerna har rätt att bestämma om de vill delta och på vilka villkor detta ska ske (Hartman, 2003). Vi informerade våra om frivilligheten i att delta. Vi har tagit hänsyn till det faktum att undersökningar som fokuserar på personer med utvecklingsstörning kan vara av känslig natur. En person med svår utvecklingsstörning kan ha svårigheter att själv yttra sig om de vill vara med i undersökningen eller inte. Den elev som vi har intervjuat har gett sitt samtycke att delta i studien. Men den etiska frågan vi som författare måste ställa oss är i vilken grad eleven kan abstrahera och inse konsekvenserna av sin medverkan. I samråd med läraren valde vi en elev som var duktig att uttrycka sig verbalt. Detta för att öka möjligheterna för eleven att säga ifrån om han inte vill delta. Vi valde även en elev som är myndig. Detta för att främja elevens självbestämmande och ge honom mandat att påverka sin egen situation. Eleven visade vid ett flertal tillfällen att han var positiv inställd till att få delta i studien.

Med kravet på konfidentiell behandling av forskningsmaterialet menas att det material man samlar in ska behandlas och bevaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av det (Hartman, 2003). När man sedan redovisar materialet ska man som utomstående läsare inte kunna spåra vilka personer rapporten behandlar.

I vårt material har vi använt oss av fiktiva namn på intervjupersonerna och inte namngett verksamheten som de tillhör.

Autonomikravet innebär att det material man samlar in endast få användas i det forskningsändamål som man har informerat intervjupersonerna om (Hartman, 2003). Vi har informerat informanterna om att materialet endast kommer att användas i denna C-uppsats.

5. RESULTAT

Vi ska redovisa det resultat som vi uppnått efter de tre intervjuerna som vi genomfört med eleven, läraren och yrkesvalsläraren, samt de observationer som vi har gjort. Vi kommer att sammanfatta de intervjuer och observationer som vi genomfört, vi har valt de delar av materialet som vi finner relevant för uppsatsens syfte.

5.1. Intervju med elev

Vi låter Filip välja plats för samtalet, han väljer en avskild plats i hörnet av matsalen. Vi plockar fram bandspelaren och frågar honom om det är okej att vi spelar in honom, han är positivt inställd till att bli inspelad och vi sätter igång intervjun.

Filip berättar att han är 21 år och går sista året på individuella programmets estetiska program med inriktning mot drama, musik och dans. Musik är hans favoritämne och han menar att han nu kan dubbelt så mycket om musik än vad han kunde när han började för fyra år sedan. När han sysslar med musik känner han sig: - munter, glad lycklig, nästan som Beethoven, faktiskt!

Filip berättar att han gillar att lära sig nya saker och att han tycker om utmaningar. TV-program som *Gladiatorerna* och *Fångarna på fortet* är program som han tycker är mycket spännande. Han säger att han själv skulle vilja vara en gladiator.

Filip berättar att han tycker det är ”urkul” i skolan och att han gillar sina lärare och klasskamrater. På frågan om hur det känns att sluta skolan svarar han ”härligt”. Men säger samtidigt att han kommer att sakna sina klasskamrater och sina lärare.

Filip säger att han vill bli komiker när han slutat skolan. Hans stora komikerförebild är Robert Gustafsson. Han berättar att det finns en komikerskola där man kan utbilda sig inom området. Han skulle även kunna tänka sig att syssla med musik i framtiden. Filip har även ett brinnande djurintresse, han älskar Skansen och Kolmården och skulle gärna vilja jobba med djur på något vis, veterinär är ett yrke som lockar honom. Filip ser det som en självklarhet att han kommer att ha ett jobb i framtiden och att det ska vara ett roligt sådant.

Filip berättar om sin familj som bor i ett stort hus vid vattnet, mitt i sjön ligger hans sommarstuga där han tillbringar mycket tid. Han tycker om att vara ute och hugga ved och hjälpa till i trädgården. Något som Filip också tycker om är att umgås med sina kusiner. Filip har en flickvän som också gått på skolan, men som tog studenten förra året. I framtiden planerar han att flytta ihop med henne. När vi frågar honom hur han ska bo, svarar han att han skulle vilja bo i ett stort slott med ”vakter, slavar och riktig service”.

Filip berättar att hans föräldrar vill att han ska jobba ute i naturen och göra någonting ”bra”. De samtalar ibland om hans framtid och han berättar att de tillsammans bestämmer vad han ska göra i framtiden. Ett alternativ de tillsammans pratat om är att han skulle kunna bli djurskötare.

Fortsättningsvis i samtalet berättar Filip om sin fritid, sin barndom, sina kompisar och sin familj. Han ser ljusst på sin framtid och utstrålar ett starkt självförtroende.

Intervjun med Filip innehåller många skämt och mycket skratt. Filip visar prov på ett stort ordförråd och god verbal förmåga.

5.2. Intervju med lärare

Läraren berättar att det går sexton elever i klassen som är indelade i två grupper beroende på ålder. I klassen arbetar två klasslärare som ansvarar för basämnena svenska, matematik, samhällskunskap och engelska. Två andra pedagoger med utbildning inom musik, drama och dans arbetar deltid i klassen. Läraren understryker vikten av att ha professionella pedagoger som ansvarar för utbildningens olika ämnen. Läraren berättar att de ofta jobbar med

ämnesövergripande teman. Under arbetet med teaterföreställningen har de exempelvis kunnat samverka mellan alla de estetiska ämnena samt vävt in basämnena.

På frågan om eleverna från gymnasiesärskolan har ett samarbete med den intilliggande gymnasieskolan svarar läraren att ett sådant samarbete saknas. Läraren anser att ett sådant samarbete inte skulle gagna hennes elever utan snarare leda till att de skulle känna sig utanför.

De elever som är intresserade av att gå denna gymnasieutbildning får när de går på högstadiet ”praoa” i klassen under två veckor. Under denna tid får eleven och lärarna möjlighet att upptäcka om det finns ett intresse hos eleven för de estetiska ämnena.

Läraren berättar att utbildningen även har en internationell profil vilket visar sig genom att klassen har fått möjlighet att resa mycket under sin skoltid. Under sina resor har de ofta träffat ungdomar med utvecklingsstörning från de olika länderna. Dessa ungdomar har sedan fått möjlighet att besöka eleverna här hemma i Sverige. Läraren berättade hur betydelsefulla dessa resor och möten är för eleverna och vilken möjlighet det är för dem att utvecklas och lära sig mer om sig själva och andra. Under resorna ska om möjligt elevernas föräldrar inte delta, detta för att eleverna ska få träna sin självständighet.

På skolan arbetar de mycket med att stärka elevernas självuppfattning och med att förbereda dem för vuxenlivet. Hon berättar också att en viktig del i deras arbete är att medvetandegöra eleverna om deras funktionshinder, för att stärka deras identitet.

Under sin skoltid blir eleverna mycket sammansvetsade genom deras gemensamma projekt och erfarenheter. Vi undrade om eleverna i slutet av sin gymnasietid känner sig oroad eller förväntansfulla över att gå vidare i livet. Läraren sa att det skiljer sig mycket mellan olika elever. Många tycker att det ska bli spännande att få möta livet utanför skolan medan andra tycker att det är mycket jobbigt att behöva separeras från skolan och klassen. Liknande den övergång som finns mellan högstadiet och gymnasiet får elever som går sina sista år på gymnasiesärskolan praktisera i olika dagliga verksamheter. Detta för att få prova på vad som finns och för att göra glappet mellan skola och det som kommer efter mindre markant.

Vi frågar läraren om hur hon ser på Filip's situation och hans framtid. Läraren berättar att Filip är en glad och social kille som ser ljust på framtiden. I skolan har Filip en framträdande roll, omtyckt av sina klasskamrater och personalen på skolan. Läraren berättar att Filip kommer från en familj som har stor tilltro till hans förmåga. Föräldrarna uppmuntrar Filip i hans intresse för teater och musik. Läraren berättar att föräldrarna har en god kontakt med skolan och att de ofta närvarar vid aktiviteter då föräldrarna bjuds in.

5.3. Intervju med yrkesvalslärare

Yrkesvalsläraren Peter har jobbat på skolan i ett flertal år och trivs bra med sitt jobb. Han beskriver stämningen på skolan som positiv. Han upplever att de som valt att jobba på denna gymnasiesärskola brinner för att jobba med ungdomar med utvecklingsstörning. Peters arbetsuppgifter är bland andra att ta emot eleverna när de kommer på prao från högstadiet. Sedan försöker han så långt som möjligt utefter elevernas intressen placera dem i en klass som passar. Även föräldrarna är involverade i denna process.

Inom gymnasiesärskolan finns nationella och individuella program. Generellt blir elever från grundsärskolan placerade i de nationella programmen och träningsskoleelever i de individuella programmen.

Peter berättar hur elevgruppen har förändrats sedan han började arbeta på skolan. Han talar om att det numera går ”svagare” elever på skolan, med det menar han elever med svårare funktionshinder och gravare utvecklingsstörning. Dessa elever var förr inskrivna på vårdhem.

En annan arbetsuppgift som Peter har är att vara länken mellan skolan och livet efter skolan för eleverna. Generellt blir elever som har gått det individuella programmet placerade i någon form av daglig verksamhet, medan elever från det nationella programmet har något större valmöjligheter. Under det sista läsåret påbörjas arbetet med att hitta en lämplig sysselsättning för eleven. Inledningsvis samtalar yrkesvalsläraren med eleven och lyssnar på dennes önsknings. Utifrån dess önsknings ringar Peter in vad som finns att tillgå inom detta område. Denna inringning sker i samråd med den LSS-handläggare som är ansvarig för den aktuella eleven. Under höstterminen det sista året sker en ”utskrivningskonferens” där eleven, föräldrarna, Peter, klasslärare samt LSS-handläggaren deltar. Vid detta tillfälle tar man upp de önskemål eleven har och försöker tillsammans hitta en lämplig lösning. Utifrån de önsknings eleven har och de möjligheter som finns får eleven genom att pröva på olika verksamheter.

Peter berättar att vissa av elevernas föräldrar är väl insatta i vilka möjligheter det finns för deras barn medan andra behöver mycket vägledning och stöd. Han säger även att det finns föräldrar som ser sina barn som ”små civilingenjörer” och som vill att skolan skall dela denna syn med dem. Peter menar att om föräldrarna har detta synsätt så kan det försvåra arbetet eftersom föräldrarna då ställer för höga krav på vilka mål som skolan skall uppnå. Han berättar också om andra föräldrar som tappat hoppet vad gäller utveckling hos sitt barn och förväntar sig därför inte att detta kommer ske. Peter poängterar att det är viktigt att förstå varandras perspektiv skola och föräldrar emellan.

Vi berättar för Peter om Filip drömmar och tankar om att bli komiker, musiker eller djurskötare. Peter berättar att han inte känner till någon komikerskola som skulle kunna passa Filip. Tyvärr ser möjligheterna att syssla med musik inte heller så ljusa ut för Filip. Peter menar att om Filip hade gått det nationella programmet och varit en ”grundsärskoleelev” hade dagliga verksamheter som svarar mot hans önskemål funnits i större utsträckning. Däremot finns det möjligheter för Filip att få jobba med djur på ett eller annat sätt. På Filip's utskrivningskonferens är detta något som har diskuterats.

Peter berättar att Filip är envis och har en stark vilja, han tror därför att Filip på många plan kan få igenom det han önskar.

Om de önskemål man har om sysselsättning inte går att tillgodose inom den kommun man tillhör, berättar yrkesvalsläraren att det finns möjligheter att söka sig till andra kommuner. Peter berättar att alla som är inskrivna i LSS har rätt till en sysselsättning, men inte till vilket sysselsättning som helst. Många faktorer spelar in: kommunens/stadsdelens ekonomi, förutsättningar hos eleven samt hur mycket familjen är villiga att kämpa för sina rättigheter. Vi får veta att Filip kommer från en familj där man värnar om att Filip's önsknings infrias och att de har en stark tilltro till att han kan klara av saker och ting.

När vi samtalade med Peter om hur det skulle vara att arbeta mer inkluderande tillsammans med ”normalbegåvade” elever är hans åsikt relativt entydig. Han anser att elever med utvecklingsstörning behöver känna att de kan lyckas tillsammans med elever med liknande förutsättningar. Han tror att ett samarbete med vanliga klasser skulle kunna leda till att eleverna med utvecklingsstörning exkluderas. Han säger att han kan förstå inkluderingstanken i teorin men har svårt att se att den skulle kunna fungera i praktiken för hans elever.

5.4. Observation

Vår första observation och vårt första möte med Filips klass skedde under klassens teaterföreställning. Vid detta tillfälle fick vi möjlighet att på ett naturligt sätt ta del av klassens arbete och elevernas förmågor. Nedan följer ett utdrag från vår observation. Filip agerar Anders Lundin:

Föreställningen går under temat Stockholm, eleverna spelar upp små sketcher, sjunger sånger och dansar. Som en röd tråd genom hela föreställningen går just Stockholm. Vi får följa med till Skansen där ”Anders Lundin” presenterar en diger samling kända artister. ”Anders” lever sig in i sin roll som presentatör och allsångsledare på ett imponerande sätt. Han går runt i publiken med en mikrofon och bjuder in oss till att sjunga med i sången *Stockholm i mitt hjärta*.

(...)

Efteråt får ensemblen stående ovationer, eleverna bokstavligen kastar sig ut i publiken och kramar om sina anhängare och vänner. Vid utgången får vi möjlighet att samtala en stund med skådespelarna. De är nöjda, trötta och oerhört stolta! Klassen har redan fått en särskild plats i våra hjärtan!

Vår andra observation gjorde vi då vi tillsammans med en assistent gick runt på skolan. Under denna observation fick vi ta del av skolans lokaler och verksamheter. Skolan hör till en större gymnasieskola men särskoleenheten ligger i en separat byggnad några kvarter ifrån den stora.

Vi deltog vid olika lektionstillfällen och umgicks med elever på rasten. Detta observationstillfälle gav oss en god inblick i hurdan stämning och hur en dag kan te sig på en gymnasiesärskola. Vi upplevde att stämningen på skolan var avslappnad, elever och personal emellan. På rasterna umgicks personal och elever på ett jämlikt plan. Ett exempel på det, var när en klass höll i caféverksamhet och personal och elever var där och fikade tillsammans. Jargongen på skolan kändes lättsam och skämtsam, möten mellan personer i korridoren resulterade ofta i kamratliga ordväxlingar.

Under vårt observationstillfälle mötte vi många olika yrkeskategorier, bespisningspersonal, vaktmästare, assistenter. Vi upplevde att de olika yrkeskategorierna var delaktiga i arbetet kring eleverna.

Vi deltog under en lektion då Filips klass höll på att förbereda en resa utomlands som skulle äga rum veckan därpå. Alla elever var förväntansfulla inför resan de skulle göra. Filip lät oss titta i ett personligt fotoalbum som han hade i klassrummet. Många av bilderna var på hans familj och vänner och olika resor som han hade varit på. Han berättade inlevelsefullt om en Londonresa som han gjort tillsammans med sin pappa och vi fick ta del av åtskilliga små anekdoter. Även i klassrummet fick vi känslan av att stämningen var god, elever och personal emellan.

6. DISKUSSION

Resultatet visar att Filip vill bli komiker, musiker eller veterinär. Detta är hans drömmar och visioner för hans framtid. Vi vill nedan diskutera de möjligheter och hinder som finns för honom att förverkliga sina drömmar.

Vi kommer att diskutera vilka individuella möjligheter och hinder som finns, vi kommer även att ta upp närmiljöns och samhällets betydelse. Indelningen som vi har gjort liknar Bronfenbrenners olika nivåer och system. Men som vi skrivit i bakgrundsdelens är dessa svåra att åtskilja. Syftet med Bronfenbrenners modell är att påvisa att nivåerna och systemen interagerar med varandra. Vi ska trots detta dela in de omkringliggande faktorerna under olika rubriker som får representera de olika nivåerna och systemen.

Som avslutning diskuteras Filips livssituation utifrån de livskvalitetsteorier som Brülde (2003) beskriver.

6.1. Individ

Här kommer vi att diskutera Filips situation utifrån hans individuella förutsättningar. De faktorer som spelar in kring Filips egna förutsättningar påminner om Bronfenbrenners mikronivå och ICF:s individuella och biologiska perspektiv.

Lagerheim (1988) och Göransson (1995) visar i sina studier att personer med utvecklingsstörning ofta har negativ inställning och tilltro till sin egen förmåga.

Lagerheim (1988) menar att personer med utvecklingsstörning ofta säger att de inte kan, men att detta ofta handlar om en känsla av osäkerhet. Om vi tittar på Filips inställning till sig själv och sin förmåga, så stämmer inte dessa studieresultat i det här fallet. Filip visar att han har ett starkt självförtroende och är inte rädd för utmaningar. Han ser ljus på sin framtid och har ett positivt förhållningssätt till livet. Yrkesvalsläraren berättar att Filip är envis och har en stark vilja, han tror därför att Filip på många plan kan få igenom det han önskar.

Under vår observation av teaterföreställningen fick vi se prov på Filips förmåga att agera och sjunga. Han gör det med en självsäkerhet och inlevelse som imponerar på oss som publik. Hans drömmar om att få hålla på med teater och musik saknar inte relevans utan vi anser att detta är något som han behärskar.

Brodins (1997) studie visar att personer med utvecklingsstörning ibland har orealistiska förväntningar på sin egen förmåga. Betyder det att Filips komikerdrömmar är orealistiska? Ja, om man frågar yrkesvalsläraren. Han anser att Filips grad av utvecklingsstörning kommer vara ett hinder vad gäller Filips möjligheter att förverkliga sina drömmar. Drömmarna må vara orealistiska menar vi, men hans starka självförtroende och förmåga att ha drömmar om sin framtid borde vara till hans fördel.

Ett exempel på en förväntning som Filip har för framtiden är att bo i ett slott med slavar, vakter och god service. Detta anser vi vara ett exempel på en orealistisk förväntning, men det skulle också kunna tolkas som att Filip är en kille med humor.

Läraren berättar att de jobbar mycket med att medvetandegöra eleverna om deras funktionshinder för att stärka elevernas identitet. I Lpf 94 står det att man inom

gymnasiesärskolan skall sträva mot att varje elev är medveten om sig själv som person och om sina förutsättningar och möjligheter. Vi anser att arbets sättet på Filips skola överensstämmer väl med Lpf 94. Om eleven har en medvetenhet om sig själv och sina förutsättningar tänker vi att det underlättar för eleven att göra realistiska val för sin framtid.

Göransson (1995) skriver att självuppfattningen hos personer med utvecklingsstörning utvecklas genom att individen tar över andras värderingar och attityder, till en början endast i vissa situationer, senare på ett mer generellt plan. Filips idé om att bli komiker verkar vara hans egen idé, medan tanken om att bli djurskötare mer verkar vara något som han kommit fram till i samråd med sina föräldrar. Yrkesvalsläraren bekräftar detta och berättar att han tillsammans med Filip och föräldrarna har samtalat om möjligheten att jobba med djur.

En annan aspekt på Filips individuella förutsättningar, ligger på det medicinska planet. Utholm (2003) beskriver att personer med utvecklingsstörning kan ha svårt att uttrycka sig verbalt. Även korttidsminnet kan vara en förmåga som är begränsad menar Utholm (2003). Filip visar prov på god verbal förmåga. Hans beskrivningar är målande och detaljerade, han använder språkliga finesser såsom metaforer och ordvitsar. Vad gäller korttidsminnet verkar det fungera bra, då han under intervjun ofta refererar till saker vi tidigare sagt.

Sammanfattningsvis upplever vi att Filip har ett starkt självförtroende, en stark vilja, en positiv livssyn och en god verbal förmåga. Trots att utvecklingsstörningen kan begränsa hans möjligheter, så kommer sannolikt dessa förmågor att underlätta för honom.

6.2. Närmiljöer

Här kommer vi att presentera Filips närmaste miljöer och deras inverkan på Filips situation. Vi kommer att fokusera på närmiljöerna familj och skola och samverkan dem emellan. Detta påminner om Bronfenbrenners mikro- och mesosystem.

6.2.1. Familj

Vi valde medvetet att inte intervjua Filips familj, eftersom vi ville se på Filip som en självständig 21-åring. Trots detta kan vi inte bortse från familjens betydelse för Filip och hans framtid. Filip har inte möjlighet att själv söka det stöd han behöver eller göra sin röst hörd. Arvidsson (1997) beskriver situationen för en familj med Downs syndrom. Han skriver att familjerna upplever att det är en stor skillnad mellan de lagstadgade rättigheterna och deras möjligheter att utnyttja dem, det är förknippat med en ständig kamp att få det stöd man har rätt till. Yrkesvalsläraren poängterade att många faktorer väger in när man söker en sysselsättning för en ungdom med utvecklingsstörning. Familjens villighet att kämpa är en av dessa. Vårt resultat visar att Filip tillhör en familj som är beredd att kämpa för hans sak.

Gustavsson (1995) beskriver föräldraskapet till ett barn med utvecklingsstörning som en livslång konflikt mellan barnets behov av omsorg och de yttre krav som föräldrarna har i sitt liv. Dessa yttre krav från samhället kan vara att man ska vara en god förälder, skaffa sig en utbildning, hävda sig på arbetsmarknaden etc.

Utifrån vad som framgick av intervjuerna tolkar vi det som att Filip kommer ifrån en familj som har god omsorg om honom och riktar stor uppmärksamhet till det stöd han behöver. I Filips familj verkar det utifrån vårt perspektiv inte ske någon konflikt mellan barnets behov av omsorg och de yttre kraven samhället ställer på föräldrarna. Filip får det stöd han behöver

tillgodosett samtidigt som föräldrarna har möjlighet att svara för övriga krav som samhället ställer på dem. Båda föräldrarna är yrkesarbetande och familjen bor i ett villaområde.

6.2.2. Hem och skola

Andersson (1990) beskriver hur en elevs skolprestationer är beroende av både vad som sker i skolan och vad som sker i hemmet i form av stöd och uppmuntran eller avsaknad av detta. Även kontakter som sker mellan hem och skola påverkar individens utveckling menar han.

Läraren berättar att Filips föräldrar har en god kontakt med skolan och är intresserade av de aktiviteter som sker. Yrkesvalsläraren berättar att Filip kommer från en familj som värnar om Filips bästa. Vi tolkar det som att det sker en positiv kontakt mellan Filips hem och skola vilket enligt Andersson (1990) påverkar Filips möjligheter till utveckling.

Enligt Utholm (2003) kan samarbetet mellan föräldrar och skola innebära svårigheter eftersom man uppfattar barnet/eleven olika. Peter berättar att han har upplevt att föräldrar och skola ofta ser på eleven på olika sätt och har olika tilltro till elevens förmåga. Peter berättar att vissa föräldrar ser sina barn som "små civilingenjörer" och vill att personalen på skolan också ska se eleverna på detta sätt. Peter menar att om föräldrarna har detta synsätt på sina barn kan det försvåra arbetet eftersom föräldrarna då ställer för höga krav på vilka mål skolan skall uppnå med eleven. Andra föräldrar har efter många års kamp tappat hoppet till att kunna se utveckling hos sitt barn och förväntar sig därför inte att detta kommer att ske. Peter poängterar att det gäller att försöka förstå varandras perspektiv skola och förälder emellan. Utholm (2003) understryker också detta och skriver att det är viktigt för personal och föräldrar att finna en samarbetsform där det finns en ömsesidig respekt för varandras uppgifter och synsätt.

Resultatet från intervjuerna med läraren och yrkesvalsläraren visar på att Filip tillhör en familj där de har hög tilltro till hans förmåga. Men om Peter och läraren anser att familjen har *alltför* hög tilltro till Filips förmåga framgår inte.

Börjesson & Palmald (2005) beskriver hur den kompetente föräldern ska förhålla sig till experten. Som förälder ska man ha respekt för expertens kunskap men samtidigt får hjälpsökandet inte urarta till en osjälvständighet menar författarna. I Filips fall betraktar vi personalen på skolan som "experter". De har en uppfattning om vad Filip kan och vilket stöd han behöver. Föräldrarna har också en bild av vad Filip kan och vilket stöd han är i behov av, vi anser att även de är "experter", men utifrån ett föräldraperspektiv. Här kan vi se en balansgång både för föräldern och för pedagogen om hur man ska förhålla sig till detta. Det gäller för pedagogen att vara lyhörd inför problematiken och skapa ett samarbete med föräldrarna där bådadas sidors expertis lyfts fram.

Duckworth & Kostell (1999) understryker också att det är viktigt att läraren lyssnar objektivt på vad föräldern har att säga om sitt barns situation. Samtidigt är det viktigt att man som lärare ger föräldern sanningsenlig information om elevens situation menar författarna.

6.2.3. Skola

Arbets sättet på skolan och hur personalen på skolan ser på eleverna påverkar också hur eleverna utvecklas och får möjlighet att förverkliga sina drömmar.

Våra intervjuer och observationer visar på en positiv stämning bland elever och personal på skolan. Jonsson (1994) beskriver arbets sättet på en gymnasiesärskola och poängterar vikten

av att inte se utvecklingsstörningen som en egenskap hos eleven utan som ett förhållande mellan individen och den omgivande miljön. Det vi har sett är att detta är en syn som genomsyrar arbetet på skolan. Vi anser att genom det sätt man på skolan bemöter eleverna som självständiga individer och hela tiden ger dem nya utmaningar utifrån deras förutsättningar, så ser man inte begränsningarna hos eleven utan möjligheterna.

Jonsson (1994) menar också att det är av stort värde att tillvarata den varierande kompetensen som finns i ett kollegium. På skolan jobbar de mycket med ämnesövergripande teman. På så sätt samverkar de olika lärarna och arbetar tillsammans mot gemensamma mål. Genom detta sätt får eleverna möjlighet att utvecklas på många olika nivåer anser vi.

Sammanfattningsvis kan vi se att Filips närmiljöer är gynnsamma för Filips förutsättningar att utvecklas. Hans familj stöttar honom och skolan jobbar medvetet med att stärka honom och hans förmågor.

6.3. Samhälle

Här kommer vi att diskutera hur olika samhällsliga faktorer påverkar Filips situation. De faktorer vi kommer att diskutera är LSS, Salamancadeklarationen, FN och hur historiens skiftningar indirekt påverkar Filips situation. Detta påminner om Bronfenbrenners exo- och makrosystem.

6.3.1. LSS

Insatser enligt LSS ska vara grundade på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet, där den enskilde i största möjliga utsträckning ska ges inflytande och medbestämmande över de insatser som ges (Everitt, 2005). Yrkesvalsläraren berättar att i processen för att finna en sysselsättning så utgår man från individens önskemål. Dessa önskemål diskuteras sedan elev, föräldrar, lärare, LSS- handläggare, yrkesvalslärare i den så kallade utskrivningskonferensen.

Som vi tidigare skrivit är Filips egen önskan att få bli komiker. Att syssla med djur och vara ute i naturen är något som Filip har kommit fram till i samråd med föräldrarna. Göransson (1995) beskriver att personer med utvecklingsstörning ofta tar över andras attityder, tankar och värderingar. I hur stor utsträckning kan man då säga att individen ges inflytande och medbestämmande över sin egen situation om de tar över andras attityder, tankar och värderingar? Vi undrar om man verkligen går på djupet med individens egentliga önskemål. Vilka möjligheter ger man individen att uttrycka sin vilja och sina önskningar? Utholm (2003) skriver att en person med utvecklingsstörning kan ha svårigheter med att uttrycka sig verbalt. Detta skulle ytterligare kunna försvåra individens möjligheter att påverka sin egen situation.

Som vi tidigare skrivit har Filip en stark vilja och en god verbal förmåga. Detta ökar hans möjligheter till medbestämmande och inflytande över hans egen situation.

LSS ger individen rätt till olika insatser men det är familjens ansvar att söka dessa. Om ett avslag ges på familjens begäran innebär LSS att man har rätt att överklaga beslutet. LSS innebär alltså ett stort ansvar för familjen att engagera sig. Om en person med utvecklingsstörning tillhör en familj där det inte finns möjligheter att engagera sig i stor utsträckning kan det således påverka individens möjligheter.

Utholm (2003) skriver att de insatser som ges huvudsakligen utformas på kommunal nivå. Individens möjlighet att välja sysselsättning styrs alltså av det utbud som finns inom den kommun man tillhör. Peter berättar att det finns en daglig verksamhet i Filip's kommun med inriktning mot teater och musik. Denna dagliga verksamhet är dock främst för dem som har en lindrigare utvecklingsstörning än Filip. Hade Filip bott i en annan kommun hade han kanske haft större möjlighet till att få fortsätta att syssla med musik och teater.

Peter berättar att det finns möjlighet att söka sig till andra kommuners verksamheter. Men för att lyckas med detta menar Peter att det krävs ekonomiska förutsättningar inom kommunen samt starkt engagemang och drivkraft från familjen som berörs.

6.3.2. Salamancadeklarationen

Skolan hör till en större gymnasieskola men särskoleenheten ligger i en separat byggnad några kvarter ifrån den stora. Både läraren och yrkesvalsläraren berättar att det inte sker något inkluderande arbete skolorna emellan. Enligt Salamancadeklarationen ska alla barn och ungdomar oavsett vilka behov de har kunna gå i samma skola. Inrättandet av en sådan skola ska bland annat syfta till att motverka diskriminerande attityder och främja ett integrerat samhälle.

Peter berättar att syftet med att gymnasiesärskolan är exkluderad från den vanliga skolan, är att man vill att gymnasiesärskoleeleverna ska få vistas i en miljö där de har möjlighet att lyckas och där de kan få känna samhörighet med sina klasskamrater. Peter säger att han har förståelse för inkluderingsstanken men tror inte att den skulle passa in på skolans elever.

Filip har gått i särskola under hela sin skolgång. Vi frågar oss hur det hade sett ut om han hade gått i en inkluderad verksamhet under sin skolgång. Hade det påverkar hans möjligheter när han nu ska möta samhället? Vad hade samhället haft för bild av honom och vad hade han haft för bild av samhället? Kunde han ha fått ”draghjälp” av ”normalbegåvade”? Kunde de ha fått större insikt om människors olikheter och likheter? Eller hade Filip upplevt ett utanförskap i den inkluderande verksamheten? Dessa frågor har vi givetvis inga svar på, men det är viktigt att se både för- och nackdelar när man resonerar om olika lösningar.

6.3.3. Historia

Om vi tittar tillbaka på hur de har sett ut för personer med utvecklingsstörning, så kan vi se att deras förutsättningar har blivit till det bättre. Söder (2003) beskriver hur pendlingarna har gått vad gäller synen på personer med utvecklingsstörning. Under vissa perioder har personer med utvecklingsstörning setts som obildbara och ”hopplösa fall”. Om vi jämför det med hur det ser ut för Filip i dagens samhälle kan vi se påtagliga skillnader. Han tror på sig själv, han har drömmar, tankar och relativt stora valmöjligheter. Vi kan ju bara tänka oss vilka valmöjligheter som det fanns för en person med utvecklingsstörning under början av 1900-talet.

Söder (2003) visar också att dessa förändringar inte är något som kommit till av sig självt. Genom historien har människor engagerat sig för de utvecklingsstördas rättigheter och möjligheter i samhället. Vi kan än idag se hur frågor om utvecklingsstördas rättigheter belyses. I FN:s konvention om funktionshindrades rättigheter och Salamancadeklarationen finns det tydligt formulerat vilka riktlinjer som bör följas. Även ICF:s klassifikationssystem angående synen på ett funktionshinder visar på ett förändrat synsätt. ICF belyser de

omkringliggande faktorerna och hur de påverkar den funktionshindrades möjligheter. Vi menar att genom tillkomsten av dylika skrivelser så har de funktionshindrades situation förbättrats.

Trots att dessa skrivelser existerar tycker vi oss kunna se att de inte efterföljs. Ett exempel på detta är avsaknaden av Salamancadeklarationens konkretisering på Filips skola som vi tidigare beskrivit.

Historien visar att förändringar tar tid. Skrivelserna finns till för att stärka funktionshindrades situation och förändra synsätt och attityder som finns i samhället. Förhoppningsvis kommer dessa synsätt och attityder att ha internaliserats i framtiden. En person med liknande förutsättningar som Filip kanske då skulle ha helt andra möjligheter till att förverkliga sina drömmar och till att bli delaktig i samhället.

6.4. Livskvalitet

Att ha möjligheter till inflytande och delaktighet är av betydelse för människor och deras upplevelse av *livskvalitet* menar Renblad (2001). Brülde (2003) presenterar teorier kring livskvalitet som fokuserar på andra aspekter. Vi ska nedan försöka bedöma Filips livskvalitet utifrån: *Hedonismen*, *Önskeuppfyllelseteorin* och *Den objektivistiska pluralismen*.

6.4.1. Hedonismen

Grundläggande kriterier för välbefinnande är enligt hedonismen upplevelsen av att må bra. Det som avgör om något har positivt eller negativt värde för en person är personens egen upplevelse av situationen.

Filip är glad och positiv och ser ljust på sin situation, alltså borde han enligt hedonismen ha en god livskvalitet. Hedonismen tar ingen hänsyn till yttre omständigheter. Det faktum att Filip har en utvecklingsstörning och troligtvis inte kommer att få syssla med komik och musik i framtiden påverkar alltså bara Filips livskvalitet i negativ bemärkelse om han själv upplever det som något negativt.

6.4.2. Önskeuppfyllelseteorin

Den centrala tanken inom teorin är att det enda som kan ha positivt värde för en person är att hon får sina önskningar uppfyllda.

Filip önskar att få bli komiker eller musiker, om hans önskningar går i uppfyllelse menar önskeuppfyllelseteorin att han får en god livskvalitet. Teorin tar inte hänsyn till om hans önskan rent objektivt anses som en bra sådan, utan tar endast hänsyn till hans högst personliga önskan. Filips föräldrars önskan om hans framtid är att han ska syssla med djur och natur. En önskan som de i all välmening hoppas ska gå i uppfyllelse för Filip. Enligt teorin är det inte säkert att detta skulle leda till lycka och god livskvalitet eftersom Filip inte på egen hand har formulerat denna önskan. Sen kan man fråga sig om det finns önskningar som är ens egna helt och hållet. Är de inte alltid mer eller mindre produkter av omkringliggande faktorer?

6.4.3. Den objektivistiska pluralismen

Den tredje typen av livskvalitetsteori som Brülde (2003) beskriver är den objektivistiska pluralismen. Enligt teorin finns ett flertal saker som är direkt bra eller dåliga för oss, detta

oavsett vad vi själva vill eller inte vill. Exempel på sådana objektiva värden är: meningsfull verksamhet, personlig utveckling och intima relationer.

När vi ser på Filips situation utifrån den objektivistiska pluralismen är det svårt att avgöra om han har en god livskvalitet eller inte. Detta beror på hur man definierar de olika objektiva värdena. Vem avgör om Filips framtida sysselsättning är meningsfull eller inte? Är det vad han uppfattar som meningsfullt eller vad hans föräldrar anser vara meningsfullt för honom? Filip har utifrån sina förutsättningar en möjlighet till personlig utveckling. Han berättar att han har lärt sig mycket under sin skoltid. Beroende på var Filip hamnar efter sin skoltid och vilka möjligheter denna verksamhet ger honom till personlig utveckling blir det enligt denna teori direkt avgörande för Filips livskvalitet.

6.4.4. Sammanfattning av livskvalitet

Vi anser att det är svårt att avgöra hur livskvaliteten hos en människa ser ut. Vad god respektive mindre bra livskvalitet är, anser vi vara en högst subjektiv fråga. Det är dock intressant att se på Filips situation utifrån dessa teorier. Beroende på hur man väljer att se på Filips situation kan man utifrån de tre teorierna göra både en positiv och en negativ tolkning av hans livskvalitet.

Bronfenbrenner(1979) betonar det fenomenologiska perspektivet som innebär att man ska ta hänsyn till individens egen upplevelse av sin situation. Både hedonismen och önskeuppfyllelseteorin tangerar det fenomenologiska perspektivet i detta avseende. Medan den objektivistiska pluralismen menar att det finns saker som är bra och dåliga för oss, oavsett vår egen uppfattning. Enligt Bronfenbrenner (1979) är det inte relevant att endast ta hänsyn till de objektiva förhållandena kring individen, utan även hur dessa upplevs av individen. Vi väljer att se på Filips situation utifrån hans egen upplevelse av den. Även om han kanske inte kommer att ha möjlighet att uppfylla alla sina drömmar och visioner, tolkar vi det som att han ser ljusst på sitt liv och sin framtid.

7. SLUTDISKUSSION

I vår slutdiskussion kommer vi att återvända till vårt syfte och våra frågeställningar. Vi kommer att diskutera de svar vi har fått på frågeställningarna. I denna del kommer vi även att diskutera den metod vi har använt oss av och fråga oss om vi kunde ha nått ett annat resultat med hjälp av en annan metod.

Syftet med uppsatsen var att ta reda på hur möjligheterna ser ut för en gymnasiesärskoleelev efter avslutad skolgång. Vi ville utgå från elevens egna drömmar och tankar inför framtiden. Vi ville också se vilka omkringliggande faktorer på olika nivåer som påverkar denne elevs möjligheter att förverkliga sina önskningar.

Vår första frågeställning var:

- Vad har *en* ungdom med utvecklingsstörning för tankar kring sin framtid? Drömmar? Visioner?

Vårt resultat visar att Filip vill bli komiker, musiker eller veterinär. Han skulle vilja flytta ihop med sin flickvän och bo i ett slott. Dessa önskningar är på sätt och vis svaret på vår första frågeställning, men vi har sett att olika omkringliggande faktorer kan ha påverkat att han har just de här drömmarna och visionerna om sin framtid.

Som vi tidigare har skrivit kan personer med utvecklingsstörning ta över andras värderingar, tankar och attityder. Kanske är de drömmar Filip berättar för oss egentligen påverkade av andras värderingar, tankar och attityder? För att få reda på det hade vi behövt lära känna Filip och hans situation på ett djupare plan.

Om vi hade gjort en longitudinell fallstudie av Filip, dvs. följt honom under en längre tid, hade vi troligen på ett annat sätt kunnat upptäcka vad som påverkar Filip i hans liv och vad det skulle ha fått för konsekvenser för hans drömmar.

Vi valde att bara koncentrera oss på en elevs situation och dennes tankar inför framtiden. Hade vi haft ett större urval, t.ex. hela Filips klass hade vi fått ett bredare underlag och på så sätt eventuellt kunnat urskönja mönster.

Hade vi gjort en jämförande studie mellan en elev med utvecklingsstörning och en utan hade vi upptäckt om det finns några skillnader i deras sätt att se på framtiden. Visserligen hade säkert valmöjligheterna varit större för en ”normalbegåvad”, men liknande faktorer som vi har redogjort för tidigare hade säkerligen även spelat in.

Vår andra frågeställning var:

- Vad påverkar en ungdom med utvecklingsstörnings möjligheter till att förverkliga sina drömmar och visioner?

Som vi beskrivit tidigare i vår uppsats finns det många faktorer som påverkar möjligheten för en ungdom med utvecklingsstörning att förverkliga sina drömmar.

De individuella förutsättningarna såsom självbild och självuppfattning, medvetenhet om sitt funktionshinder och ens inre drivkraft påverkar. Även vilka hinder ens funktionshinder utgör spelar här en roll.

Även den närmiljö som en ungdom med utvecklingsstörning vistas i påverkar. Vilket stöd eleven får från sin familj, hur skolan arbetar och hur relationen mellan hem och skola ser ut är faktorer som påverkar. Exakt hur detta stöd och hur Filips familjesituation såg ut vet vi inte eftersom vi valde att inte intervjua hans föräldrar. Vår diskussion kring familjesituationen bygger därför på tolkningar och antaganden, men påvisar ändå ett tänkbart scenario.

Det finns även faktorer som indirekt får konsekvenser för förverkligandet av drömmarna. Det kan vara kommunala förutsättningar, politiska, ideologiska och historiska orsaker.

Vår studie visar hur dessa olika faktorer samverkar och kan utgöra såväl möjligheter som hinder för den inblandade.

När vi har sammanfattat vad som utgör möjligheter och hinder för Filip att förverkliga sina drömmar kan vi konstatera att Filip har vissa begränsningar. Trots dessa begränsningar behöver inte det betyda att Filip har en begränsad livskvalitet.

ICF betonar vikten av att se till en individs möjligheter istället för att lägga fokus på hindren. I kartläggningen av Filips situation framkommer såväl möjligheter som hinder. Vi tänker att det

är nödvändigt att använda sig av detta möjliggörande synsätt för att på så sätt inkludera alla människor oavsett funktionshinder i samhället.

Intervjumall

Elev

- Vad har du för framtidsdrömmar? Vad ska du göra när du slutat skolan?
- Skola
- Familj
- Fritidsintressen
- Kompisar/Flickvän
- Hans *egen* upplevelse av sin situation

Lärare

- Arbetet i skolan
- Samarbete med familjer
- Elevens situation
- Elevens framtidsutsikter. Hinder/Möjligheter
- Inkluderande samarbete med gymnasieskolan

Yrkesvalslärare

- Arbetet i skolan
- Elevens situation
- Elevens framtidsutsikter. Hinder/Möjligheter
- Yrkesvalslärares roll som länk mellan skola och samhälle
- Samarbete med föräldrar
- Inkluderande samarbete med gymnasieskolan

8. REFERENSER

Andersson, Bengt-Erik (2005) *Som man frågar får man svar: en introduktion i intervju- och enkätteknik*. Stockholm: Prisma

Andersson, Bengt-Erik (1990) *Utvecklingsekologi*. Lund: Studentlitteratur

Arvidsson, Gunilla (1997) >Socialt stöd till familjerna< i Evy Kollberg (red) *Barn med Downs syndrom : i familjeperspektiv* s. 62-78. Stockholm : Natur och kultur

Björck-Åkesson, Eva & Granlund, Mats (2004) >Delaktighet< i Anders Gustavsson (red) *Delaktighetens språk* s. 29-48. Lund: Studentlitteratur

Brodin, Jane (1997) *Självuppfattning hos personer med utvecklingsstörning – en intervjustudie*. Forskningsrapport nr 15. Lärarhögskolan i Stockholm: Institutionen för specialpedagogik.

Brodin, Jane & Renblad, Karin (1999) *Videotelefonen. Ett medium för social samspel för personer med utvecklingsstörning*. Forskningsrapport nr 24, 1999. Teknik, Kommunikation, Handikapp.

Bronfenbrenner, Urie (1979) *The ecology of human development experiments by nature and design*. Cambridge, Mass. Harvard U.P.

Brülde, Bengt (2003) *Teorier om livskvalitet*. Lund: Studentlitteratur

Börjesson, Mats & Palmbald, Eva (2005) *I problembarnens tid: förnuftets moraliska ordning*. Stockholm: Carlsson

Duckworth, Susanna & Kostell, Patricia (1999) *The parent panel: Supporting children with special needs*. Vol. 75, Iss. 4, p. 199-203 (5 pp.) Childhood Education.

Everitt, Allan (2005) *Vad säger LSS: lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Stockholm: Gothia

Förhammar, Staffan (2004) >”Lytt, abnorm, invalid, handikappad, funktionshindrad”< i Staffan Förhammar & Marie C. Nelson (red.) *Funktionshinder i ett historiskt perspektiv*, s.33-43. Lund: Studentlitteratur

Gustavsson, Anders (1995) *Samhällsideal och föräldraansvar: en explorativ studie av vad det innebär att ha ett förståndshandikappat barn*. Sollentuna: Förf. (distr.)

- Göransson, Kerstin (1995) *De liknade varandra men inte mer än andra. Begåvningshandikapp och interpersonellt samspel*. Stockholm: HLS förlag
- Hartman, Sven G. (2003) *Skrivhandledning för examensarbeten och rapporter*. Stockholm: Natur och kultur
- Jarhag, Sven (1993) *inflytande i vardagslivet – närstudie för tre utvecklingsstördas personers inflytande i sitt vardagsliv*. (Rapport från projektet Omsorgerna i förändring). FoU – Rapport 1993:1, Hälsöskolan.
- Johansson, Bo & Svedner, Per-Olov (2004) *Examensarbetet i lärarutbildningen: undersökningsmetoder och språklig utformning*. Uppsala: Kunskapsföretaget
- Jonsson, Anna (1994) >Samverkan och helhetssyn: Vägledande för arbetet i gymnasiesärskolan<, *Att undervisa*, nr 4, s.20-21
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Lagerheim, Berit (1988) *Att utvecklas med handikapp. Möjligheter och begränsningar hos barnet, familjen och omgivningen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Lpf 94, Läroplan för de frivilliga skolformerna
- Merriam, Sharan B. (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund : Studentlitteratur
- National Encyclopedien (2007) sökord: utvecklingsstörning (2007-05-03)
http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=337323&i_word=utvecklingsst%örning
- Renblad, Karin (2001) *Empowerment – Hur resonerar personer med utvecklingsstörning om inflytande, bemötande, sociala relationer samt information/ och kommunikation*. Forskningsrapport nr 29. Lärarhögskolan i Stockholm: Institutionen för specialpedagogik.
- Repstad, Pål (1999) *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur
- Salamancadeklarationen och Salamanca +5 (2001). Stockholm : Svenska Unescorådet
- Socialstyrelsen (2003) *Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa: svensk version av International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Söder, Mårten (2003) >Bakgrund< i Bengt Nirje. *Normaliseringsprincipen*, s. 21-35. Lund: Studentlitteratur
- Trost, Jan (2005) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur

Utholm, Inger (2003) >Barn med utvecklingsstörning< i Siv Bergquist m.fl. *Att möta barn i behov av särskilt stöd*, s 73-111. Stockholm: Liber

Zetterström, Rolf (1998) >Kliniska syndrom och sjukdomar med utvecklingsstörning< i Karl Grunewald (red.) *Medicinska omsorgsboken – om utvecklingsstörning och andra funktionshinder*, s.121-148. Stockholm: Natur och Kultur

Lärarhögskolan i Stockholm

**Besöksadress: Konradsbergsgatan 5A
Postadress: Box 34103, 100 26 Stockholm
Telefon: 08-737 55 00
www.lararhogskolan.se**

